

8 - 9
MAYIS 2015

GENÇ AKADEMİSYENLER SEMPOZYUMU

I

Bildiriler Kitabı

SOSYAL BİLİMLER
**Genç Akademisyenler
Sempozyumu 1**

BİLDİRİLER KİTABI

8-9 Mayıs 2015

Mardin

Editörler:

Bilal TOPRAK
Ahmet AKBAŞ
Fikret ÖZÇELİK

ISBN:
978-605-66263-0-2
Sertifika No:
33327
Basım:

Düzenleme Kurulu

Bilal TOPRAK, Mardin Artuklu Üniversitesi (MAÜ), Araştırma Görevlisi, **Cemal ÜLKE**, MAÜ, Doktora Öğrencisi, **Ahmet ALAN**, MAÜ, Yüksek Lisans Öğrencisi, **Ferda OCAKHANOĞLU**, MAÜ, Lisans Öğrencisi, **Esra ERKAR**, MAÜ, Lisans Öğrencisi, **Emine YİĞİT**, MAÜ, Lisans Öğrencisi, **Fırat BEYAZER**, MAÜ, Lisans Öğrencisi, **Enes BOZGEYİK**, MAÜ, Lisans Öğrencisi, **M. Şahin DOĞU**, MAÜ Lisans Öğrencisi

Şubat 2016

www.kadimakademi.org.tr
akademigencligi@gmail.com

KADİM AKADEMİ

13 Mart Mah. 33. Sok. Aksoy-Su Apt. No:1 Artuklu/MARDİN

İÇİNDEKİLER

Düzenleme Kurulu.....	: 3
Takdim.....	: 4
Açılış Konuşması.....	: 5

BİLDİRİLER

Turabdin'de Bir Köy: Bazgur (Kentli) Adnan Arslan	: 8
Dünden Bugüne Savur Edip Özkan	: 16
Bedirhan Bey ve Kürdistan Eyaleti (1847-1867) Cemal Ülke.....	: 32
Bir Kürt Diplomat İdris-İ Bitlisî Fırat Beyazer	: 49
15. Ve 18. Yüzyıllar Arası Zirki Beyliklerinden Atak Beyliği ve Beyleri Tarihi Fatih Pekol	: 55
Osmanlıdan Günümüze Bir Endüstri Mirası: Feshane Murat Çağlayan	: 63
Antik Yunan Şehirlerinde Demokrasi Merve Baran	: 75
Sözlü Tarih Yazıcılığının Tarih Bilimindeki Önemi Mihriban Artan.....	: 85
Farabi Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme: Çin/Sincan-Uygur Özerk Bölgesi Örneği Bahtigul Imam, M. Ali Turdi	: 94
Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Devletin Kürtlere Yaklaşımı Hüseyin Çelik	: 99
20. Yüzyılın Başın'da Kürt Basınından Bir Örnek: Hetawî Kurd Ahmet Alan	: 107
Para Vakıflarında Tüketici Kredileri: Mehmet Asım Efendi Para Vakfı Örneği Abdurrahman Ocakhanoglu	: 122
Kur'ân-I Kerîm'de "Sürûr" Kavramı ve Günümüze Yansımaları Ahmet Akbaş	: 129
Teşekkül Döneminin Temel Eserleri Çerçevesinde Kısa Niyet Unsuru Sacide Ataş	: 140
İbnü'l-Mu'tez ve Arap Dilindeki Yeri Mustafa Bozan	: 150
Şark (Kürdistan) Medreseleri Mehmet Çelik	: 160
Bir "Halife-İ Zemin" Olarak "Müslüman Özne" Ali Bedir	: 167
S. Freud'un Din İle İlgili Görüşlerinin Analizi Muhammet Cevat Acar.....	: 177
Tevhid Düşüncesinin Estetik Algısına Etkisi Sebahat Alan.....	: 184
Modern Dünya'nın Kurgusal Korkusu: İslamofobi Esra Erkar.....	: 196
Dı Edebiyata Kurdîde Pexşan Ê Cerıbandinkurte Kenan Subaşı	: 206
Dı Çanda Devkî Ya Kurdan De Dengbêjî, Saziya Dengbêjîyê Ê Mînaka Fadilê Kufrağî Tekin Çifçi	: 222
Aydınlanma, Liberalizm ve John Locke Necip Uyanık.....	: 231
Oryantalizmi Tersten Okumak: Oksidentalizm Mehmet Sabri Deniz	: 238
Fatma Aliye'nin Çerçevesinden "Kadın" Nurhanım Kablan	: 245
İhsan Oktay Anar ile Zamanda Yolculuk Nürten Kural	: 250
Dil Devrimi Olgusunun Tarihsel Sahnesi Dil, Dil-Düşünce İlişkisi Emine Yiğit	: 255
Uluslararası Göç ve Sivil Toplum: Suriyeli Göçmen Stk'lar Hıdır Apak	: 274
Mardin'de Enformel İstihdamda Çalışan Suriyeli Göçmenler Fatih Özkarslı	: 283

BEDİRHAN BEY ve KÜRDİSTAN EYALETİ (1847-1867) Cemal ÜLKE*

Özet: Bu çalışmamızın amacı, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Kürdistan Eyaleti'ne dair belgeleri analiz ederek; 19. yüzyılın ikinci yarısında Bedirhan Bey isyanı sonrasında Diyarbakir Eyaleti ile Van, Muş, Hakkâri sancaklarının Cizre-Bohtan ve Mardin kazaları ile birleştirilip Kürdistan Eyaleti'nin kurulmasıyla başlanan süreci ele almaktır. Osmanlı Devleti, 17. yüzyılın ortalarından itibaren Kürt beylerine verdikleri ayrıcalıkları azaltarak bölgeyi doğrudan merkeze bağlamaya çalıştı. Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilan edilmesinden sonra Kürdistan'da uygulanmasına yönelik idarî alanda yeni düzenlemelere gidildi. Fakat özerk durumunda olan Kürt beyliklerinin sindirilememesi Kürdistan'da kanunsuzluğa ve düzensizliğe neden oldu. Devletin, Kürdistan'ın ulaşılamaz yerlerine nüfuz edememesi, Kürdistan'ın idari sistemini kontrol edemez hale getirdi. Tanzimat'ın yürürlüğe konması ile birlikte hükümete karşı büyük isyan hareketleri baş gösterdi. Kürdistan'da Tanzimat'a karşı ilk ciddi tepki, Han Mahmud ve Bedirhan Bey önderliğindeki isyan hareketleridir. Osmanlı Devleti bu durumu düzeltmek amacıyla kanunsuzluğa ve düzensizliğe yol açan “emirleri” cezalandırmak üzere seferlere çıktı. Seferler sonucunda Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un sürgünü ile son bulan 1846-47 Osmanlı-Kürt Savaşları, Osmanlı Belgelerinde “*Kürdistan'ın yeniden fethi*” olarak yer almıştır. Kürt Emirlerin sürgününden hemen sonra bölgede nizamın sağlanması için Tanzimat'la gelen yeni yaklaşımlar ışığında yeni bir yapılandırmaya gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürt, Kürdistan, Kürdistan Eyaleti, Bedirhan Bey, Cizre-Bohtan.

Giriş

Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un sürgünü ile son bulan 1846-47 Kürt isyanları neticesinde Osmanlı Devleti'nin elde ettiği başarı “*Kürdistan'ın yeniden fethi*” olarak

* Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Enstitüsü, Yakınçağ Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, cemalulke@gmail.com.

değerlendirilmiş ve bölgede yeni idari düzenlemelere gidilerek Kürdistan Eyaleti tesis edilmiştir. Diyarbakır Eyaletiyle, Van, Muş, Hakkâri Sancakları ve Cizre-Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilip yeni bir eyalet kurulmuş, devleti uzun zaman uğraştıran Kürt direnişinin bastırılması ve dönemin Osmanlı sultanı olan Sultan Abdülmecid'in "*Kürdistan'ın Hakiki Fatih'i*" olarak tanımlanmasının anısına bu eyalete "*Kürdistan Eyaleti*" ismi verilmiştir.¹ Bölgede yapılacak ıslahat çalışmaları açısından büyük umutlar bağlanan bu yeni eyalet, zamanla klasik bir Osmanlı eyaletine dönüşmüştür. Osmanlı idari yapılanmasına dair birçok çalışmada ideolojik kaygılarla göz ardı edilen, görmezden gelinen bu eyalet hem Osmanlı idare tarihi hem de Kürtler açısından önem arz etmektedir.

Kaynaklarda Kürdistan

Hakan Özoglu, Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği adlı kitabında Kürdistan'ın ilk kez kaynaklarda şöyle geçtiğini aktarıyor:

"Kürdistan" ifadesi, ilk kez büyük Selçuklular tarafından idari bir birimi belirtmek için kullanılmıştır. XII. yüzyılda Sultan Sencer (ölümü: 1157) Zagros'un doğu kısmında Hemaden yakınlarında idari bir bölge kurmuş ve bu vilayete "Kürdistan" adını vermiştir. Kürdistan'ın esas idari yapısı hakkında çok fazla bir şey bilinmiyor. Ancak elimizde İlhanlıların hizmetinde eski bir Devlet Muhasibi olan Kazvin'li Hamdullah-Müstavfi'nin Kürdistan Eyaleti'ne ışık tutabilecek kayıtları var. Nüzhetü'l-Kulûb (1340) adlı eserinde, bu vilayette bulunan on altı kazayı sıralayan Müstavfi, Kürdistan'ın Selçuklular zamanındaki sınırlarını şöyle ifade ediyor:

"[Kürdistan'ın sınırları] Arap Irak'ı, Kuzistan, Farsî Irak'ı, Azerbaycan ve Diyarbakır'ı [kapsamaktadır]. (Selçuklu) Süleyman Şah Abuh zamanındaki gelirleri bugünün parasıyla yaklaşık 2.000.0000, dinardı. Ancak şimdiki kayıtlardaki miktar yalnızca 201.500 dinardır."

Kürtler ve Kürt Tarihi ile ilgili olarak bir Kürt tarafından yazılmış, bilinen en eski metin ancak 1596 yılında kaleme alınabilmiştir. Bitlis Emirliği'nin o zamanki yöneticisi Şerefhan Bitlisi'nin yazdığı "*Şerefname*"de şu ifadeler geçmektedir: "... Tüm Kürdistan'ı denetimi altına alan Uzun Hasan, bu durumdan yararlanarak, en başta Karakoyunlu Sultanlarına sadık ya da bağımlı kalmış olanlar üzere Kürdistan'ın önde gelen ailelerini yok etmeye koyuldu."²

Ayrıca, *Şerefname*'ye göre Kürdistan'ın sınırları şöyledir:

*"Kürtlerin memleketlerinin sınırları, Okyanustan ayrılan Hürmüz Denizi Kıyısından başlar; bir doğru çizgi üzerinde oradan Malatya ve Maraş illerinin nihayetine kadar uzanır. Böylece bu çizginin kuzey tarafını Fars, Acem Irak'ı Azerbaycan, Küçük Ermenistan ve Büyük Ermenistan teşkil eder. Güneyine ise Arap Irak'ı, Musul, Diyarbekir illeri düşer. Bununla birlikte, bu insanların soyundan birçok halk ve kabile, doğudan batıya kadar birçok ülkede yayılmıştır."*³

Ortaçağ İslam Coğrafyacılarının kaynaklarında sık sık bahsedilmesine rağmen sınırları konusunda birlik yoktur. Genellikle, Kürtlerin yoğun olduğu birbirine yakın bölgeler için Kürdistan tabiri kullanılmıştır⁴.

Kamus-i Türki'de Kürdistan

¹ Sinan Hakan, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867), Doz Yayıncılık, İstanbul, 2.baskı, 2011, s.255-256.

² Martin Van Bruinessen, "Ağa, Şeyh, Devlet", Çev: Banu Yalkut, İstanbul, İletişim Yayınları, 6.Baskı 2010, s.206.

³ Şerefhan, "Şerefname-Kürt Tarihi", Çev: M. Emin Bozarlan, Hasat Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1980, s.20.

⁴ Muammer Gül, "Tarihi ve Coğrafi Bakış Açısından Kürdistan kavramının Ortadoğu'daki Yeri (Ortaçağlardan Osmanlı Hâkimiyetine kadar), Birinci Ortadoğu Semineri (Kavramlar, Kaynaklar ve Metodoloji), Elazığ, 29-31 Mayıs 2003, Fırat Üniversitesi, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:5, Elazığ 2004, s. 87-97.

“Kurdistan, Memalik-i Osmanîye’de Hudud-u İranîye’nin iki cihetinden ve Cezîre’nin şark-ı şimal taraflarından ibaret yer.”⁵

Evliya Çelebinin Seyahatnamesinde Kürdistan

“Bir ucu kuzeyden Erzurum, Van, Hakkâri, Cizre, Amidiye, Musul, Şehrîzor, Harir, Erdelan, Bağdat, Derne, Dertenk veya Basra’ya varıncaya kadar yetmiş konak yer Kürdistan sayılır ki Irak-ı Arap İle Germiyani diyarı arasındaki dağ ve beldeler içinde altı bin kürt aşireti ve kabilesi vardır. Kürdistan’ın eni boyu kadar geniş değildir, doğu tarafında İran hududundaki Harir ve Erdelan’dan Halep ve Şam topraklarına kadar 20-25 konak, en az 15 konaklık mesafededir. Bu kadar ülke içinde 500.000 tüfekli kimse olup hepsi Şafii mezhebindedir. Tam 776 parça kale sayılır ki hepsi mamurdur.”⁶

Kamusu’l-A’lâm’da Kürdistan

“Kurdistan, Asya-i Garbî’de kısm-ı azâmı Memalik-i Osmanîye’de ve bir kısmı İran’a tabi büyük bir memleket olup, ekseriyet üzere ahalişi bulunan Kürt kavminin ismi ile tesmiye olunmuştur. Bu isim taksimat-ı mülkiye ve siyasiyeye dâhil olmayıp, vaktiyle bizde “Kürdistan Valiliği” ve şimdi İran’da “Kürdistan Eyaleti” bu isimle müsemma memleketin bütününi ihata etmediği gibi, Kürtler dahi dağınık ve sair akvamlarla karışık bulduklarından, Kürdistan’ın hududunu tamamıyla tayin etmek müşküldür...”⁷

Lûgat-ı Tarihiye ve Coğrafiye’de Kürdistan

“Ermenistan, el-Cezire, Irak-ı Arabve Acemistan beynindedir (arasındadır). Şehrîzor ve Musul vilayetleriyle Bağdat vilayetinin bir kısmını teşkil eder. Tûlen (uzunlukça, boylamca) üç yüz seksen, arzen (genişlikçe, ence) dört yüz kilometre ittisa’ında (genişliğinde) olup mürtefi’ (yüksek) dağları ve mahsûldâr (verimli) vadileri hâvîdir (içerir). Mahsûlât-ı arziyesi (tarım ürünleri) pirinç, buğday, arpa, susam, yemiş, tütün, pamuk, mazi; kudret-i havası ve ma’denleri, kükürt ve şap misillü (gibi) şeylerden ibaretdir. Ve üç yüz elli bin tahmin olunan ahâlisi eğerçi (gerçi, her ne kadar) ekseriyâ (çoğunlukla) cehl û nadanî (cehalet ve bilgisizlik) içinde ve hâl-i bedevide (bedevi yani göçebe halde) müte’ayyiş (yaşıyor) iseler de şeca’at (cesaret) ve kanaat ve mihmân-nüvâzlıklarına (misafirperverliklerine) diyecek yoktur...”⁸

19. Yüzyıl Kürdistanı’nda Osmanlı İdari Politikaları

Osmanlı Devleti, kaza sancaklar şeklinde örgütlenmiş Kürt Emirliklerinin işlevini denetlemesine rağmen Kürt yöneticileri bilhassa 18. yüzyılın sonlarında ve 19. Yüzyılın başlarında defacto bir özerkliğe sahiplerdi. Sadece İstanbul’a sözde bir bağlılıkları olan güçlü emirlikler kendi iç işlerinin denetimini neredeyse bütünüyle ellerinde tutuyorlardı. Ancak bunların Osmanlı Devletine meydan okuyacak kadar güçlü olduklarını düşünmek de hata olur. Osmanlı merkez idaresi bu düzenlemeden rahatsız olmuş gözüküyordu. Her şey bir yana Kürtler Osmanlı Devletine hâlâ sadıklardı ve imparatorluğun sınırlarını korumak için bir miktar gelir ve insan gücü sağlıyorlardı. Ancak başında valilerin bulunduğu Osmanlı taşra idaresi bölgedeki otoritelerine meydan okuma olarak gördükleri şeyleri kolayca kabul etmediler. Bununla birlikte merkezi hükümeti bu emirliklere karşı esaslı bir askeri gücü seferber etmeye ikna edecek konumda değillerdi. Bunun en iyi örneği 19. Yüzyıldaki Botan

⁵Şemseddin Samî, Kamus-i Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317, s.1157

⁶Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Çev: Zuhuri Danışman, C.6, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1997.

⁷Şemseddin Samî, Kamûsu’l-A’lâm, Mihran Matbaası, 1889-1898, İstanbul.

⁸Kürdoloji Çalışma Grubu, Osmanlı Kürdistanı, İstanbul, 2011, s. 278 vd; Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900), s. 80.

emirliği idi. Aynı zamanda mütesellim unvanı da olan Bedirhan'ın başında olduğu Botan emirliği çoğunlukla özerk olarak yönetiliyordu.

Bedirhan Bey

Bedirhan Bey, Kürt tarihinde, üzerinde en çok konuşulan isimlerden biridir. Bu yönüyle de en çok tanımlanan, ancak her tanımda başka Bedirhanların ortaya çıktığı bir kişiliktir. Bedirhan Beyle ilgili yazılanlar okunduğunda birbirinden çok farklı Bedirhanlarla karşılaşırız: Osmanlı resmi kaynaklarında devlete önemli hizmetlerde bulunmuş ancak daha sonra asi olmuş biridir; “*Cezire, Bohtan ve Hacı Behram kazaları mütesellimi, redif miralayını Bedirhan Bey*”, “*Bedirhan Bey Haini*”, misyonerlere göre; *Kürtlerin ikinci Muhammedi, aşırı dindar, tutucu, bağınaz biri*. 20. yüzyılın başlarındaki Kürt aydınlarına göre ise; *gaye-i maksadları ilay-ı kelimetullah olan Kürd kavm-i necibinin ulviyetine kail ve mu'temed oldukları bir liderdir*.

Günümüz Kürtleri arasında da Bedirhan Bey'le ilgili çelişki içeren, farklı tanımlar vardır. Kimilerine göre; tipik bir Kürt feodalidir. Bazılarına göre, Bedirhan Bey, Marks ve Engels Komünist Manifestosu hazırlamadan önce burjuvaya karşı isyan etmiş bir devrimcidir. Kimilerine göre, hem Kürt halkı için isyan etmiş bir kahraman hem de Nasturileri katleden bir zalimdir. Kimilerine göre tüm Kürtler gibi dini bütün sıradan bir aşiret reisidir⁹.

Kürdistan'ın eski emirliklerinden olan Bohtan emirliğinin başına Bedirhan Bey'in babasının ölümünden sonra Bedirhan Bey'in amcaoğlu Sevdin (Seyfettin) getirilir; ancak sorumluluklarını yerine getiremeyen Sevdin'in yerine büyük kardeşi Salih Bey getirilir. Salih Bey de derviş ruhlu olduğu için bölgede düzensizlik ve kargaşa meydana gelir. Bunun üzerine Salih Bey emirliği kendi isteği ile Bedirhan Bey'e bırakır¹⁰. Bedirhan Bey, 1830 yılında Cizre ve Bohtan mütesellimi olur¹¹. Diğer bazı kaynaklar ise, Bedirhan Bey'in mütesellim olma tarihini 1821 olarak gösterirler¹².

Emirliğin ilk yıllarında hükümet ile ilişkilerini iyi tutan Bedirhan Bey, II. Mahmut döneminde bölgeye yönelik olarak yapılan askeri hareket sırasında (1833-1839) devletin yanında yer almış, bu tutumu onun hem tasfiye olmasını önlemiş hem de bu süreçten önemli bir güç elde ederek çıkmasını sağlamıştır. Cizre Beyi Bedirhan Bey, izlediği bu politikayla bölgede elde ettiği aşiret güçleri üzerindeki nüfuzuna hükümetin de desteğini eklemiştir¹³.

1839 Nizip Savaşı, Osmanlı Devleti için Kürdistan'da yeni bir safhanın başlangıcı olmuştur¹⁴. Bu savaşta alınan yenilgi, bölgedeki askerî gücünün nispeten kırılmasına ve siyasî egemenliğin büyük ölçüde azalmasına sebep olmuştur. Mevcut durumdan yararlanan Bedirhan Bey, bir süre sonra bölgenin tek hâkim gücü olmaya başladı. Bu durum, hükümet tarafından da fark edildi; ancak, ilk zamanlarda herhangi bir müdahalede bulunulmadı. Hatta Bedirhan Bey, belli bir süre desteklendi. Bunun sebebi ise, böyle karışık bir dönemde bölgeyi denetim altında tutabilmek için onun bölgedeki gücü ve nüfuzundan yararlanmak istenmesiydi. O güne kadar devletten yana politikalar izleyen Bedirhan Bey, strateji değiştirerek mevcut ortamdan yararlanıp bölgede etkisini ve nüfuzunu artıracak politikalar izlemeye başladı. Bu amaçla, dağınık hâldeki Kürt aşiretlerini kendi etrafında toplayarak

⁹ İbrahim Özcoşar, Osmanlı Merkezleşmesi ve Kürt Emirlikleri (Bedirhan Bey İsyanı), *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri, (14-15 Nisan-Cizre)*, MAÜ Yayınları, İstanbul 2012, s. 99-100.

¹⁰ Ahmet Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyan Yılları*, Dipnot Yayınları, Ankara 2011, s. 77-78.

¹¹ İ.MSM 48/1229-17.

¹² Celil, s. 77 - 78; Bruinessen, Ağa, Şeyh..., s. 220.

¹³ İbrahim Özcoşar, Osmanlı Merkezleşmesi ve Kürt Emirlikleri (Bedirhan Bey İsyanı), *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012, s. 103.

¹⁴ Hakan, s. 12.

aşiretler arasındaki düşmanlık ve ihtilafları ortadan kaldırmak için sıkı bir çaba harcadı¹⁵.

Bedirhan Bey daha sonra küçük aşiretleri kolayca kendi çevresinde topladı; çünkü 1838 yılında Osmanlı'nın Doğu harekâtı sırasında güçlü aşiret reisleri ya dağılmış ya da sürgün edilerek bölgeden uzaklaştırılmışlardı. Başsız kalan bölge halkı, Bedirhan Bey'in siyasî gücü ve nüfuzundan dolayı ona sığınmayı kendileri için daha uygun görmüşlerdi. Bu dönemde hükümetin Irak'taki Arap ayaklanmalarını bastırmakla meşgul olması, onun bu siyasî ortamdan iyice yararlanmasını sağladı¹⁶.

Bedirhan Bey'in mütesellimi olduğu Cizre, Bohtan ve Hacı Behram kazaları ile kendi idaresi altındaki halktan çok düşük miktarda vergi alması, Musul ve çevresindeki köy ve kasabalardan birçok kişinin onun bölgesine göç etmesine sebep oldu. Yapılan göçler zamanla birçok kaza ve nahiyenin atıl ve harap olmasına yol açmıştır. Bedirhan Bey'in bölgesine yapılan bu göçler, bir yandan emirliği dışındaki bölgelerde de nüfuzunun artmasını sağlarken, diğer yandan da merkeze vermesi gerekli olan vergiyi veremeyen kaza, nahiyeye ve sancakların sadarete kadar uzanan şikâyetlerine sebep olmuştur¹⁷. Bedirhan Bey'in egemenlik ve nüfuz alanı Van, Sabala, Revanduz ve Sincar'ı da içine alarak genişlemiştir. Bununla yetinmeyen Bedirhan Bey, Musul yakınlarında kendine karşı gelişen birtakım olayları yatıştırdıktan sonra Aşna ve Urmiye'yi işgal etti¹⁸. Bedirhan Bey, Kürdistan'ın bu kadar geniş bölümünü egemenliği altına alabilmiş tek Kürt beyidir. Onun sahip olduğu yeni konum İran Şahı'nın da dikkatinden kaçmamıştı. Şah, Bedirhan'ı yanına çekebilmek için zaman zaman kendisine kıymetli hediyeler göndermekteydi¹⁹.

Bu gelişmelerden rahatsız olan Osmanlı Devleti Kürdistan'da farklı bir idarî bir yapıya giderek bölgeyi Musul'a bağladı²⁰. Diyarbakır, Bağdat ve Erzurum valileri ile Bab-ı Âli arasında çeşitli yazışmalar olur. Musul valisi ise Bedirhan beyin cezalandırılmasını istedi ve Bedirhan Bey'in isyan etmesi halinde Musul, Erzurum ve Diyarbakır valilerinin Bedirhan Bey ile baş edemeyeceğine dikkat çekerek, böyle bir durumda İstanbul'dan müstakil bir ordunun gönderilmesi gerektiğini vurguladı²¹.

Bu arada Bedirhan Bey, bir yandan Diyarbakır üzerinden Bab-ı Âli'yi Cizre'nin tekrar Diyarbakır'e bağlanması için ikna etmeye çalışıyor diğer yandan Mehmed Paşa'nın muhtemel saldırısına karşı bazı hazırlıklar yapıyordu. Öncelikle etraftaki kazaların desteğini sağladı, daha sonra Van taraflarına doğru giderek Han Mahmud ile ittifak kurup kuvvet toplamaya başladı. Hakkâri Emiri Nurullah ve İmadiye (Amedî) Emiri İsmail Paşa'yla da görüşerek onların desteğini sağladı. Bu çalışmaları takip eden Mehmed Paşa'ya göre Bedirhan ve mütteliklerinin amacı Kürdistan'da büyük bir isyan çıkarmaktır²².

Osmanlı Devleti'nin Bedirhan Bey'in bölgedeki özerk yönetimine son vermesine neden olan önemli olay, Bedirhan Bey'in Nasturilere karşı giriştiği harekâttir. Bedirhan Bey'i ise Nasturiler üzerine harekete sevk eden sebep, Tiyari aşiretinin saldırgan tutumu ve vergilerini vermemeleridir. Bu aşiret, nüfusunun çokluğuna ve mevkiine güvenerek 1843 yılında, etrafındaki Kürt aşiretlerine meydan okumaya ve saldırmaya başlamıştır. Hatta bir ara tâbi oldukları Bedirhan Bey'in emirlerini dinlemedikleri gibi, gönderdiği adamlarını da kılıçtan geçirmişlerdir. Daha sonra Tiyariler, Yukarı-Pervari köyünün kuzeyinde, Büyük Zap nehrinin

¹⁵ Celile Celil, *Bedirhan Bey Ayaklanması Dar Üçgende Üç İsyân*, Evrensel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 247 - 248.

¹⁶ Cabir Doğan, *Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi*, s. 18.

¹⁷ Cabir Doğan, s. 15-38.

¹⁸ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayınları, İstanbul 2004, s. 79.

¹⁹ Malmisanij, s. 54.

²⁰ Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Def'a 1, Sene 1263; Def'a 2, sene 1264.

²¹ BOA, İ.MSM 48/1225.

²² İbrahim Özcoşar, *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2009, s. 66.

batı tarafında bir Müslüman köyü olan Sersepi’de de iki Kürt seyyidini öldürmüşlerdir²³. Akabinde hem seyyidlerin hem de daha önce öldürülmüş olan Bedirhan Bey’in adamlarının kanlı gömleklerini kendisine göndermişlerdir²⁴. Bu hadise, zamanla iki taraf arasında kan davasına dönüşmüştür. Buna karşılık, Bedirhan Bey de öcünü dört Nasturi’yi öldürerek almıştır. Nasturi Tuhuba ve Tiyar aşiretleri de, altta kalmamak için Musul dâhilinde bulunan Pervar-Bâlâ aşiretine saldırarak bu aşiretten on kişiyi öldürmüş ve mallarını yağmalamışlardır²⁵.

Bedirhan Bey tarafından gerçekleştirilen bu harekâtın sonunda, gerek Nasturi toplumu ve gerekse Müslüman unsurların tamamı, Hakkâri Emiri Nurullah Bey’e itaat ettirilmiştir. Bedirhan, Tiyari bölgesinde yaşayan Nasturileri itaat altına aldıktan sonra Zeynel Bey adında birisini başlarına Mütesselim olarak tayin etti²⁶. Daha sonra Cizre’ye döndü. Beraberinde çok sayıda esir götürdü. Bedirhan Bey, Cizre’ye vardığında daha önceki dönemlerde olduğu gibi, almış olduğu esir ve malların beşte birini kendine ayırmış; geri kalan kısımları âlimler, şeyhler ve ileri gelenler arasında dağıtmıştır.

Bedirhan Bey’in 1843 Nasturi harekâtı, Bab-ı Âli tarafından yersiz ve zamansız bir harekât olarak değerlendirilmiş ve bu durum aynı zamanda hükümet nezdinde hakkında var olan şüphelerin daha da artmasına yol açmıştır. Ayrıca Hükümet, hadiseyle ilgili olarak kendisinin de bu işin arkasında ve Bedirhan Bey’in malûm girişimini onaylıyormuş gibi gösterilmesinden dolayı ciddi rahatsızlık duymuştur²⁷. 1843 hadisesi, Batılı devletlerin meseleye müdahil olmalarına, Bab-ı Âli üzerinde İstanbul’daki elçileri vasıtasıyla baskı oluşturmalarına sebep oldu²⁸. Hükümet, Bedirhan Bey’in Nasturilere karşı giriştiği harekâtın amacının bölgede kendi sınırlarını ve nüfuzunu genişletme amacına yönelik olduğunu düşünmekteydi²⁹.

Konu ile ilgili olarak Bab-ı Âli ile Erzurum, Diyarbakır, Musul ve Şam Eyaletleri arasında yoğun bir yazışma trafiği başlamıştır. Bu eyaletlere gönderilen emirlerde, Bedirhan Bey’e emniyet ve güvenlik hissi verilerek devletin yanına çekilmesi, bu suretle itaatının sağlanması üzerinde durulmuştur. Bunun yanında hadisenin ileri götürülmemekle kendisinin oyalanması ve hâlihazırdaki durumu dikkate alarak nüfuzunu genişletmesine müsaade edilmemesi istenmiştir. Ayrıca, meselenin Batılı devletler (İngiltere-Fransa) nezdinde şikâyet konusu olmasından dolayı, bundan böyle Bedirhan Bey’in Nasturiler’den el çektirilmesi, bir daha böyle bir katliamın meydana gelmemesi, esirlerin memleketlerine geri gönderilmesi ve Nasturi taifesinin himaye edilmesi gibi hususlara yer verilmiştir³⁰.

Bedirhan Bey’in 1846’daki ikinci Nasturi harekâtına karşı İstanbul’daki Fransız elçisi de çok sert bir tepki göstermiştir. Dönemin Hariciye Nazırı Ali Paşa’ya gönderilmek üzere elçilik baş tercümanı Mösyö Loksrai tarafından kaleme alınan 3 Kasım 1846 tarihli mektupta, Bab-ı Âli’den, Bedirhan Bey’in vücudunun ortadan kaldırılmasını talep edilmiştir³¹.

Hükümet, Müşir Osman Paşa’yı gizli bir görevle Anadolu Ordusu komutanlığına atamıştır. Konu ile ilgili olarak bölgede görevli Tayfur Paşa, İzzet Paşa, Bahri Paşa ve Esad Paşalara gizli kaydıyla gönderilen yazılarda Osman Paşa’nın bu göreve atandığı bildirilmekle birlikte Bedirhan Bey’in ortadan kaldırılabilmesi için kendi aralarında görüşmelerde

²³ Cabir Doğan, “1843–1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010, S. 22, s.1 - 18.

²⁴ Sevgen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri, s. 77.

²⁵ BOA, İ.MSM, 49/1238, Lef: 5.

²⁶ BOA, İ.MSM, 48/1229, Lef: 13.

²⁷ BOA, İ.MSM, 48/1229, Lef: 3.

²⁸ BOA, AD, nr. 609, s. 3; BOA, İ.MSM, 48/1229, Lef: 7.

²⁹ BOA, AD, nr. 609, s. 3; BOA, İ.MSM, 48/1229, Lef: 15.

³⁰ BOA, AD, nr. 609, s. 1-5.

³¹ Sevgen, s. 61.

bulunarak harekât için gerekli hazırlıkların yapılması ve sonucun raporla sadarete bildirilmesi istenmiştir³².

Müşir İsmail Paşa, sadarete gönderdiği raporda³³, harekâta 1847 Nisan ayı öncesinde başlanması gerektiğini ve o zamana kadar her türlü hazırlığın tamamlanacağını ifade etmiştir. Ayrıca son ana kadar meselenin yumuşaklıkla çözülmesi üzerinde durmuştur. Yaşanan bunca hadiseden sonra Bedirhan Bey'in tasfiyesi için geri sayım süreci başlamıştır³⁴. Hükümetin kendisine karşı askerî bir harekât düzenleyeceği haberini alan ve bundan dolayı endişeye kapılan Bedirhan Bey, Musul'daki İngiliz konsolosu vasıtasıyla, kabul edeceği şartları içeren bir mektup ile hükümetle anlaşma teklifinde bulunduysa da Bab-ı Âli, onun bu isteğini kabul etmeyerek ve şartsız teslim olmasını istemiştir³⁵.

Bunun üzerine Bedirhan Bey en yakın adamı Şeyh Yusuf'u İngiltere'nin Musul Konsolosuna göndererek şu şartlar altında Osmanlı Devleti'ne itaat edeceğini bildirir:

1- *İngiltere'nin Musul konsolosu onun emniyet ve güven içerisinde gidip gelmesine kefil olursa Bedirhan Bey İstanbul'a gidecektir.*

2- *Hakkâri ve bazı kazalarına hiçbir şekilde müdahale edilmeyecek, Tiyari ve Tuhaba aşiretlerine bir daha karışmayacak.*

3- *Yanında bulunan Nasturi esirleri derhal serbest bırakacak*

4- *Kendi adına hutbe okutmayacak ve bundan sonra hutbeleri padişah adına okutacaktır. Ayrıca imamlık haklarından da vazgeçecektir.*

5- *Zeynel Bey'i Musul'a gönderecektir.*

6- *Kendisinin idare edeceği kaza için hükümetçe uygun görülen miktarda akçeyi her sene ödemeye hazırdır.*

7- *Marşemun'u, Nasturi halkının patriği olarak tanıyacak ve kendisini hiçbir şekilde onların iç işlerine karışmayacaktır.*

8- *Müslüman ve Hıristiyanları bir tutup, haklarında eşit muamele uygulayacaktır.*

9- *Bundan sonra halkı yurtlarından sürgün ve idamla cezalandırmaktan vazgeçecektir.*

10- *Daha önce yaptığı gibi Musul'a maiyetinde çok sayıda silahlı adamla ile gitmemeyi taahhüt eder.*

11- *Devlet-i Aliye tarafından kendisine her ne teklif yapılırsa kabul edecektir*³⁶.

Osmanlı kuvvetlerinin, isyancı Bedirhan Bey ve müttefiki Kürt beyleri üzerine başlattığı askerî harekât sonrasında Müşir Osman Paşa, Cizre'de onun birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattı³⁷. Bunun üzerine Bedirhan Bey ailesi ve yanındaki kuvvetleriyle ile birlikte kendisi açısından güvenli bir yer olarak gördüğü Evreh Kalesi'ne çekildi³⁸. Bir ara İran nezdinde girişimlerde bulunarak sığınma talebinde bulunduysa da bu isteği, İran tarafından reddedilmiştir³⁹. Osmanlı birliklerinin kaleyi kuşatma altına alması üzerine zor durumda kalan Bedirhan Bey, kuşatmanın üçüncü günü (4 Temmuz 1847) Anadolu Ordusu'na gelerek teslim oldu⁴⁰. Doğu harekâtı sonrası ele geçirilen Bedirhan Bey ve ailesi bölgeden uzaklaştırılarak

³² Cabir Doğan, "1843–1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010, S. 22, s.1 - 18.

³³ BOA, AD, Nu. 609, s. 48.

³⁴ BOA, İ.MSM, 49/1238, Lef:11; BOA, AD, nr. 609, s. 47.

³⁵ BOA, İ.MSM, 50/1258, Lef: 4.

³⁶ BOA, İ.MSM, 50/1258, Lef: 4.

³⁷ BOA, İ.MSM, 50/1281, Lef: 5.

³⁸ BOA, AD, nr. 609, s. 23; Ahmet Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyân Yılları*, Dipnot Yayınları, Ankara 2011, s. 355.

³⁹ BOA, HR. MKT, Lef: 5.

⁴⁰ BOA, AD, nr. 609, s. 31; BOA, A.MKT. MHM, 2/70.

önce İstanbul'a getirilmiş⁴¹, burada kısa bir süre kalıktan sonra Girit Adası'na gönderilmiştir⁴².

Eyalet'in Kuruluşu

Bedirhan Bey isyanının bastırılıp bölgedeki emirliklere son verilmesinin ardından, Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa, merkezi hâkimiyetin (*asayiş ve kontrolün*) sağlanması için bölgede özel ve bağımsız bir eyaletin teşkilini teklif etti. Osman Paşa'ya göre; Diyarbakir eyaleti, Van, Muş ve Hakkâri sancakları ile Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilip, “*dirayetli ve vukuflu bir zat*” vali olarak tayin edilirse merkezi hâkimiyeti sağlamak mümkün olacaktır⁴³.

*Osman Paşa, 27 Kasım 1847 günü Bab-ı Âli'de Serasker Paşa ve Fethi paşa ve Re'is Paşa ve müşârünileyh Müşir Paşa ve Atüfetlü Nâzır Efendi ve Müsteşar Beyefendi hazerâtiyla bâb-ı âlide akd-i encümen müzâkere olunup görüşlerini bildirdi*⁴⁴. Anadolu Ordusu'nun yumruğunu daima bölgenin tepesinde bulundurmak için ordu merkezinin “*Anadolu ordu-yı hümayununun merkezi Harput kasabası olarak zaten asker ikâmesi şâyân bir yer olduğundan başka ordu-yı hümayûnun mezkûr dâiresinin kenarında olduğuna ve Van gölünün karşı yakasında bulunan Ahlat kasabası ve havaca etrafının feyzanı asker ikamesine*” teklifini sunar “*ve dâire-i ordu-yı hümayunun tamamıyla ordasında ve o cihetle evvelki merkezden ziyâde İrana ve Rusya hududlarına kurbiyette bulunduğu hasebiyle mevâki-i askeriye ile emr-i muhâberede ve her tarafa asker sevkinde sühûlet olduğuna ve husûsân Kürdistan'ın kalbinde bulunduğu ordu-yı hümayunun re's-i kuvveti dâ'ima pençe-i satvet altında tutulması lazım olan ekradın başı üstünde olacağına binâ'en kasaba-i mezkûrenin bundan böyle ordu-yı hümayûna merkez ittihâz olunması*” ordunun, İran ve Rus tehtidine karşı orada hazır olacağını vurgular⁴⁵.

Harput kazasından Kürdistan'ın kalbindeki Ahlat'a nakledilmesini önerdi. Ancak askeri bir mesele olduğu için bu konunun Askerî Şuraya havale edilmesi kararlaştırıldı. Osman Paşa'nın diğer önerisi bölgenin mülkî teşkilâtının yeniden düzenlenmesi hakkındaydı⁴⁶. Kürdistan'da huzur ve güvenliğin sağlanması için Diyarbakir eyaletiyle Van, Muş, Hakkâri sancakları ve Cizre, Bohtan ve Mardin kazalarından oluşan büyük bir eyalet kurulmasını ve buranın dirayetli bir zatın yönetimine verilmesini istemişti. Birkaç ay süren yoğun çalışmaların ardından 1847 yılı Aralık ayında Kürdistan Eyaleti'nin kuruluş çalışmaları tamamlandı. Bu arada görev yapacak olan vali, defterdar, kaymakam ve eyaletin şeri işlerine bakmak üzere ise ayrıca Kürdistan Eyalet Mevleviyeti ihdas edildi⁴⁷. Daha sonra naib, kethüda ve idarî memurların atamaları da yapıldı⁴⁸. Bu görevlilerin deneyimli ve güvenilir kişiler arasından seçilmesine özen gösterildi. Bedirhan Bey hadisesi esnasındaki hizmetleriyle beğeni toplayan Musul valisi Esad Paşa yöreyi yakından tanıyan deneyimli bir zat olduğundan eyaletin valiliği ona verildi. Ondan boşalan Musul valiliğine ise Belgrat eski muhafızı Vecihi Paşa atandı. Musul eyaletinde de Tanzimat'ın uygulanmasına karar verildi⁴⁹.

Van ve Diyarbakir sancaklarıyla Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları oldukça geniş alanları kapsamakta olduklarından buralara atanacak kaymakamların da aynı şekilde vasıflı kişiler arasından seçilmesine dikkat edildi. Van kaymakamlığı Anadolu Ordusu'ndan Mîrimîrân Mehmet Reşit Paşa'ya verildi. Diyarbakir kaymakamlığına Diyarbakir defterdari

⁴¹ BOA, AD, nr. 609, s. 37 - 38.

⁴² BOA, İ.MSM, 51/1297,

⁴³ İbrahim Özcoşar, DİA Kürtler mad, baskıda.

⁴⁴ BOA, İ.MSM 51-1310.

⁴⁵ BOA, İ.MMS. 51/1316.

⁴⁶ BOA, İ.MMS. 51/1316.

⁴⁷ BOA, İ.MMS. 51/1316, 27. Z 1263.

⁴⁸ BOA, İ.MSM. 52/1350, 9. L.1264.

⁴⁹ BOA, A.MKT. 103/64, 27 Ca. 1263

Mîrimîrân Süleyman Paşa atandı. Cizre, Bohtan ve Mardin kaymakamlığına ise Van kaymakamı Mustafa Paşa getirildi⁵⁰.

Yeni kurulan Kürdistan Eyaleti üç livadan oluşuyordu. Bu livalar; Mardin, Siirt, Diyarbakır livalarıydı⁵¹. Kürdistan eyaletinin teşkili ve Padişah Abdulmecid'e Meclis-i Vâlâ tarafından “*Kürdistan Fatihî*” unvanı verilmesi, Bedirhan Bey isyanının bastırılmasının, Osmanlı Devletince bölgenin yeniden fethi kadar önemli algılandığını göstermektedir⁵².

Kürdistan Eyaleti'nin resmen kurulduğunu şu cümlelerde görüyoruz:

Diyarbakır eyaleti ile Van ve Muş ve Hakkari sancakları ve Cizre ve Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilip bir eyalet-i itibar kılınması ve Kürdistan'ın istihsal-i nizam-ı daimesi... eyalet-i cedide-i mezkurenin valisi Merkez Ordu-yu Hümayun'da bulunması fevaid-i külliyeyi mucib olacağından bervech-i muharrer Ordu-yu Hümayuna merkez olması tasavvur olunan Ahlat kasabasının eyalet-i mezkureye kürsi tayin olunması...⁵³.

Kürdistan Eyaleti'nin kaç livaya ayrılacağı ve yönetimin nasıl olacağına dair merkeze gönderilen şukka şöyleydi:

“Kürdistan eyaletinin kaç livaya inkisâmı ve her bir liva ve kazaya nerelerin ne vechile tefrik ve rabtı iktiza edeceği ve müceddeden teşkiline lüzum görünen kaymakamlıkların vuku bulacak masarifat-ı zaruriyesinin hazine-i celileye yar olmaksızın ne suretle tesviyesi lazım geleceği Anadolu Ordu-ı Hümayûnu müşiri devletlü paşa hazretleriyle amik ve amik lede'l-mütalaa ve el-müzakere iktizası birkaç bendi şamil olarak fi 21 Safer [12]68 tarihiyle murakkam Bab-ı Âli'ye takdim kılınan ariza-i müşterekedetafsilan beyan ve istizan olunmasıyla şimdiye kadar karin-i ilm-i âli-i münimaneleritasdi'denihtirazen bit-tekrar arz ve beyanından sarf-ı nazar kılınmıştır. Esliha nizamının ise tamamen icrası zımında eyalet-i merkumedahilinde bulunan kafe-i kaymakam ve müdüranetenbihat-ı kaviye ve ifadatmüessere icra ve her bir mahale lüzumu mikdaresliha tezkereleri israsıyla saye-i şevket-vaye-i hazret-i mülk-daride bu babda dahi fevkalade iffet ve itina olunmakta ise de hak-pay-ı ulya-ı vekalet-penahilerine tariften müstagni olduğu vech üzere bu makule nizamın tamamen icrası kafe-i memurinin ikdamat-ı daimiye ve mütevaliyeleriyle husule geleceğine binaen eyalat ve evliye-i saireden dahi gelip geçeceklerin üstlerinde silah tezkeresi bulunması vesailininistikmali irade-i âliye-i vekalet-penahilerine mütevakkıf bulunmuştur. Ol babda ve her halde emr u ferman hazret-i men lehü'l emrindir”⁵⁴.

Kürdistan Eyaleti'nin Kurulduğunu İlan Eden Takvim-i Vekâyi Gazetesi:

“Mukaddim ve muahhar Takvim-i Vakayi' nüshalarında keşîde-i silk sutûr-ı beyân kılındığı vechile bir müddetdenberüeyâdî-i mütegalibede kalmış olan hitta-i Kürdistanın leh-ül-hamdve'lminhmücerred himmet bi-hemtâ-yı hazret-i şeh-r-yârî ve satvet-i bâhire-i cenâbtâc-dâr-ı eser-i celili olarak bu kerre yeni başdanfeth ve teshîr-i mir'ât-ı teyessürde cilve-ger olmuş ve işbu muvaffakiyyet hazret-i şeh-n-şâh-i mahzâamme-i tebaa ve berâyâ-yı saltanat-ı Seniyyehakklarında tûf ve rây-gân olan niyet-i âdle ve efkâr-ı hayriyye-i cenâb-ı cihân-bânîbtiga-yısâmîsincer herhalde minkibel-in Râhman zât-ı fahâmet-simâtmülûk-anenin mazhar envâ'-i füyûzat ve te'yidât buyurulduklarına delîl ve bürhânelub doğrusu dîbâce-i tevârîh-i ezmânolmaklığaşâyân görünmüş olduğundan hitta-i merkumeninhüsn-i zâbita ve râbita-ı umûr-i mülkiyye ve istihsâl-i menâzım-ı dâimîyesiyete'sîs-i âsâyîşahâlikaziyye-i matlubesine bakılması yani oraların bir idâre-i mahsûsa ve müstakille tahtına konularak dirâyetli ve vukflu bir zâtaihâlesiyle Diyarbakır eyaleti ve Van ve Muş ve Hakkari sancakları ile Cizre ve Bohtan ve Mardin kazâlarıbirleşdirilüb cümlesinin bir eyâletadd ve itibâr

⁵⁰ BOA, A.MKT. 103/64,.

⁵¹ Baykara, s. 125.

⁵² Çadırcı, s. 194.

⁵³ BOA, İ.MSM 51/1310, 5-6.

⁵⁴ BOA, MVL 665/27.

olunması ve iş bu eyâlete Kürdistan eyâleti tesmiye kılınması iktizâ-yi hâle muvâfık ve çesbân olacağına mebnîeyâlet-i mezbureye ol sûretlemünâsib bir vali lede-t-teemmül Musul valisi atûfetlüEs'ad Paşa hazretleri dirâyet ve fatânet-i kâmile ve iffet ve istikâmet-i zâtiyye ile muttasıf ve çok zamanlar ol taraflarda istihdâm buyrulmasıyla usûl ve ahvâl-i memlekete vâkıf kudemâ-yıvüzerâ-yı saltanat-ı seniyyedenolmakdannâşîeyâlet-i cedide-i mezkûreninmüşârün-ileyhEs'ad Paşa hazretlerine ihâlesi ve ol halde Musul eyâletine bir diğêrinin ta'yini tabiat-î maslahat-ı iktizâsından olarak Belgrad muhâfızı esbak atûfetlüVecîhî Paşa hazretleri ashâb-ı rüşd ve revîyyet ve erbâb-ı sıdk ve istikâmetden ve hüsn-i idâre-i umûr-i mülkiyyeye vâkıf zevât-ı sûtûde-simâtdan olması ve eğêrçi Musul eyâleti şimdiye kadar Tanzîmât-ı Hayriyyedenmüstesnâ olarak idâreolunmakta ise de dâire-i tanzimatda bulunan memâlik hazret-i şâhâne ahalisinin sâye-i ma'deletvâye-i hazret-i mülûk-anede mazhar oldukları menâfi' ve âsâyiş veistirâhat ve emniyyet-i kamileyieyâlet-i merkumeahâlisi derk ve iz'ân ederek ve bunun üss-i esâsıma'delet olduğunu bilerek bu eyâletin dahi dâire-i nasfet bâhire-i Tanzîmât-ı Hayriyyeyeidhâlini arzu ve niyâzetmekde olduklarına ve ahâli-i merkumenin iş bu niyâzlarınamüsâade-i seniyye-i cenâb-ı şehen-şehibî-dirîg buyurulduğuna binâenmüşârün-ileyhVecîhî Paşa hazretleri usûl-i ma'delet-şümûltanzimâtın ol vechilehüsn-ive tensîkına dahi muktedir bulunması cihetleriyle kendüsünün Musul valisi nasb ve ta'yin kılınması tensib ve tasvibberle ol babdaisâbet-efzâ-yısünûh ve sudûr buyrulan emr ve fermânmaâlî-i ünvân hazret-i hilâfet-penâhîmantûkcellî üzere iktizâlarıicrâkılınmıştır⁵⁵.

Meclisi Hass-ı Vükela, Bedirhan Bey isyanından sonra harekâta katılan bütün askerlerin, komutanların ve hizmeti görülen diğêr memurların özel nişanlar verilmek suretiyle ödüllendirilmelerini kararlaştırır. Bu nişanların bir tanesi de “Kürdistan’ın Fatih-i Hakikisi” olan Sultan Abdülmecid’e takdim edilecekti. Meclisin aldığı kararı onaylayan Sultan Abdülmecid⁵⁶ çıkardığı bir hattı hümayun ve bir ferman-ı aliyle Müşir Osman Paşa’dan başlamak kaydıyla bütün komutanların ve neferlerin özel nişanlar verilmek suretiyle ödüllendirileceklerini ilan etti⁵⁷. Bir yüzünde galibiyete payı bulunan Osmanlı sultanının tuğrası, diğêr tarafında ise Kürdistan 1263 yazılı bir resmi bulunan madalya dört ayrı şekilde darp edilmişti⁵⁸.

Birinci tür madalya; kıymetli taşlarla süslü altın (29 mm, 22,2 gr), Murassa altın ve gümüşteni ve bu tür madalyalar sadrazam serasker paşa ve Anadolu komutanı için hazırlanmıştı⁵⁹.

İkinci tür madalya; kıymetli taşlarla daha az süslü altın ve gümüşten yapılmıştı. Bu tür madalyalar kürdistan seferine katılmış ferik ve liva paşalar ile Anadolu defterdarı; Musul, Harput, Diyarbekir, Sivas ve Erzurum valileri için hazırlanmıştı⁶⁰. (bkz: Ek: 6)

Üçüncü tür madalya; taşsız, sadece altın (26 mm, 14,5gr) dan yapılmıştı. Bu tür madalyalar Kürdistan seferine katılmış, miralaydan mülazıma kadar olan subaylar için hazırlanmıştı⁶¹.

Dördüncü tür madalyalar ise taşsız, gümüş (26 mm, 8,9 gr) idi. Bu tür madalyalar Kürdistan seferine katılmış, bölük eminleri, erler ve diğêr gerekli görülenler için hazırlanmıştı⁶².

Hakkari ve Van bölgesi 1848 yılında Nurullah Bey’in isyan etmesinden sonra Kürdistan’dan ayrılır ve 1849 yılında “Bend-i evvelde beyan olunduğu üzere Hakkari ve

⁵⁵ 5 Muharrem 1264 (14 Aralık 1847) Resmi Tebligat.

⁵⁶ M. Zeki Pakalın, s. 344.

⁵⁷ Aktaran: öğün, s. 59.

⁵⁸ Ahmet Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan sürgün Yılları*, Dipnot Yay., Ankara 2013, s. 77.

⁵⁹ Malmisanij, s. 69.

⁶⁰ Kardam, s. 78.

⁶¹ Muhammed Emin Zeki Beg, s. 222.

⁶² Özoğlu, s. 94.

Amadiye sancaklarıyla Mahmudi kazası birleştirilerek müceddeden(yeni) bir eyalet kurulur⁶³. Yeni kurulan eyalete vezir Ziya Paşa atanır⁶⁴.

Kürdistan Eyaletinin hangi tarihte lağvedildiği ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kürdistan valisi Seyyid Mustafa, 1866 yılında Kürdistan Eyaletinin lağvedileceğine dair söylentiler üzerine, bu söylentilerin doğru olup olmadığını İstanbul hükümetine sormuş, cevabi mektupta valinin çalışmaları methedilerek eyaletin kaldırılmasının söz konusu olmadığı bildirilmiş ve söylentiler “*rivayet-i vakia teveffuhat-ı kazib kabilinden olarak*” yalanlanmıştı⁶⁵. Ancak 1868 yılından sonraki devlet salnameleri ve arşiv belgelerinde Kürdistan Eyaleti yerine Diyarbakır Vilayeti geçmektedir.

Eyalet’in Merkezi

Kürdistan Valisi’nin ve Anadolu Ordusu Kumandanının bir araya gelip ilk önce ordu ve eyalet merkezini belirlemeleri istenmişti. Osman Paşa zamanında Ahlât’ın hem ordu hem de eyalet merkezi olması uygun görülüyordu⁶⁶. Ancak gerek Esat Paşa ve gerek Mehmet Reşit Paşa bu durumdan memnun değillerdi. Çünkü oldukça küçük bir yerleşim yeri olan Ahlat’ta ordunun ve memurların ikamet etmesi için yeterli bina mevcut değildi. Yeni binaların yapımı ise oldukça masraflı olacaktı. 1 Eylül 1848 tarihinde paşalar Hınıs’ta Hakkâri meselesinin yanı sıra bu konu ile ilgili görüşmelerde bulunmuşlardı. Mehmet Reşit Paşa’ya göre Docik bölgesi Erzurum’a, Erzurum da Kürdistan Eyaleti’ne bağlanmalıydı. Bundan sonra da Erzurum hem ordu hem de eyalet merkezi olmalıydı. Çünkü Erzurum’da askerlerin barınacağı kışla ve gerekli diğer binalar bulunmaktaydı. Az bir masrafla bunlar kullanılabilir hale getirilebilirdi⁶⁷. Ancak Esat Paşa bu konuda farklı düşünüyordu. Ona göre müşirin istekleri kabul görür de ordu merkezi Erzurum olur ise, eyalet merkezinin muhakkak Muş olması gerekirdi. Çünkü Erzurum’un Kürdistan’a dâhil edilmesi durumunda, Muş eyaletin tam ortasında yer alacaktı. Vali buradan bölgeyi rahatlıkla kontrol edebilir, bunun yanı sıra ordu kumandanı ile de haberleşmesi kolaylaşırdı⁶⁸. 1848 Aralık’ında Meclis-i Vâlâ Evrak Odası Müdür Muavini Esrar Efendi bu konuyu karara bağlamak ve Cizre ile Diyarbakır kaymakamlarının mahkemesinde bulunmak üzere görevlendirilerek bölgeye gönderilmişti⁶⁹.

Anlaşıldığı kadarıyla bu konu Nurullah Bey’in yakalanmasına kadar bir müddet rafa kaldırılmıştı. Esat Paşa 7 Eylül 1849 tarihinde meclisin eyalet merkezinde kurulması gerektiğini ancak hala merkezin belirlenmediğini dile getirmişti. Bu sırada Hakkâri Eyaleti kurulmuş ve Dersim’in ayrı bir kaymakamlık olması karara bağlanmış olduğundan Esat Paşa’nın eyalet merkezi ile ilgili düşünceleri de değişmişti. İdari taksimattaki değişikliklerden sonra Muş artık Kürdistan’ın ortasında yer almıyordu. Talimat gereği meclisin eyalet merkezinde yer alması gerekiyordu. Bu bakımdan Diyarbakır hem bağlı yerleşim yerlerinin en büyüğü hem de eyaletin tam ortasında yer alıyordu. Ayrıca merkezde bulunması gereken askerler buraya kolaylıkla yerleştirilebilirdi. Buradan gerektiğinde diğer bölgelere kısa sürede asker sevk edilebilirdi. Bunların yanında bina konusunda da sıkıntı çekilmeyecekti. Vali, meclis, defterdar ve mahkeme için üç-dört yüz kese masrafla binalar tahsis edilebilirdi. Bu nedenlerden ötürü Esat Paşa’ya göre Diyarbakır, eyalet merkezi olmalıydı. Bu plan kabul görürse mesafe göz önüne alınarak bazı sancak ve kazalar çevre eyaletlere bağlanabilirdi. Örneğin Diyarbakır’a seksen saat mesafede bulunan Van, Hakkâri Eyaleti’ne bağlanabilirdi.

⁶³ BOA, A.MKT 194/88.

⁶⁴ Tuncay Ögün, Doğu’nun Mirlerine Son Veda Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İsyanı, Yedi Tepe, Yayınları, İstanbul, 2010, s. 64.

⁶⁵ A. MKT. MHM. 356/92.

⁶⁶ BOA, A.AMD, 6/9, 26 Z.1263.

⁶⁷ BOA, İ.MSM 52/1346-3.

⁶⁸ BOA, İ.MSM, 52/1346-5.

⁶⁹ BOA, İ.MVL, 141/3911.

Bu düzenlemeye onay verilmesi durumunda defterdarlık ile meclis başkanlığı görevlerinin birleştirilmesini istemişti⁷⁰. Esat Paşa bu konudaki düşüncelerini Mehmet Reşit Paşa ile de paylamıştı. Onun da oluru alındıktan sonra, gerekli düzenlemeler için bir an evvel talimat gönderilmesi istenmişti⁷¹. Anlaşıldığı kadarıyla bu konu 1851 baharında ancak karara bağlanmıştı⁷². 28 Mart 1851 tarihli belgede Kürdistan Eyaleti'nde Meclis-i Kebir'in kurulup başkanlığının defterdarlık ile birleştirilmesi uygun görüldüğü ifade edilmişti⁷³. Diyarbakır'ın eyalet merkezi olması nedeniyle de Diyarbakır Kaymakamlığı lağvedilmişti⁷⁴. Merkez belirlendikten sonra uzak kalan kazalar çevre eyaletlere bağlanmıştı. Mesela Van Hakkâri Eyaleti'ne⁷⁵, Hınıs ise Erzurum Eyaleti'ne bağlanmıştı⁷⁶.

Eyalet'in Sınırları

Osmanlı'nın bölgeye hâkim olduğu ilk yıllardan itibaren kullandığı coğrafi bir tabir olan Kürdistan, tarihin hiçbir döneminde sınırları belli, homojen etnik yapıya sahip bağımsız bir siyasi yapılanmanın adı olmamıştır; çünkü Kürdistan'ın sınırları bazen daralarak bazen de genişleyerek sabit kalmamıştır⁷⁷.

Diyarbakır eyaleti ile Van, Muş ve Hakkâri sancakları ve Cizre, Botan, Mardin kazaları, “*Kürdistan Eyaleti*” adı altında yeni bir eyaleti teşkil edilmesiyle beraber Kürdistan terimi Büyük Selçuklulardan sonra ikinci kez resmen eyalet adı olarak kullanılmıştır. Kürdistan Eyaleti, 1266/1849 salnamesine göre Muş, Van, Hakkâri, Cizre, Diyarbakır sancaklarını içine almıştı; fakat 1849 yılında Hakkâri'nin; Van, Mardin ve Cizre ile birlikte ayrı bir eyalet haline gelmesiyle ve Hınıs'ın Erzurum Eyaleti'ne bağlanmasıyla Kürdistan Eyaleti'nin sınırları daraldı⁷⁸.

1867 yılından sonraki Devlet Salnamelerine ve Osmanlı Arşiv Belgelerine baktığımızda “*Kürdistan*” ibaresinin yer almadığını ve onun yerine daha çok “*Diyarbakır*” in kullanıldığını görüyoruz. 1868 yılından sonra Kürdistan'dan bir eyalet olarak bahsedilmemiş; fakat bu tabirin coğrafi bir ifade olarak kullanılması devam etmiştir⁷⁹.

Kürdistan Valileri

1868'de Diyarbakır eyaletine dönüştürülünceye kadar, Kürdistan eyaleti valileri şunlardır. 1848-1851 Müşir Esad Paşa, 1851 Müşir Abdi Paşa, 1852 Vezir Ragıp Paşa, 1853-1855 Vezir Hamdi Paşa, 1855-1856 Vezir İzzet Paşa, 1856-1858 Vezir Selim Paşa, 1858 Müşir Hacı Kamil Paşa, 1859 Müşir Mahmud Paşa, 1860-1862 Vezir Ali Rıza Paşa, 1862-1864 Müşir Halil Kemal Paşa, 1864-1867 Müşir Mustafa Paşa⁸⁰.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyıl boyunca diğer bölgelerde olduğu gibi doğuda da merkezîleşme çabası içindeydi. Doğu vilayetlerinde coğrafi özellikleri nedeniyle tam bir merkezî otorite kurulamamış, bundan dolayı devlet bölgede farklı bir idarî bir yapılanmaya giderek zaman zaman yerinden yönetim uygulamıştır. Bölgedeki birçok vilayet merkezden

⁷⁰ BOA, İ.MVL, 188/5680-67.

⁷¹ BOA, İ.MVL, 188/5680-69; BOA, İ.MVL 188/5680-91.

⁷² BOA, A.MKT. UM, 56/84.

⁷³ BOA, MVL, 237/43.

⁷⁴ BOA, A.MKT. UM, 66/46.

⁷⁵ BOA, A.MKT. NZD, 13/84.

⁷⁶ BOA, İ.MVL 264/10014-2.

⁷⁷ Basil Nikitin, s. 70.

⁷⁸ Gencer, s. 242.

⁷⁹ Özoğlu, s. 83.

⁸⁰ Merkezîleşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900), s. 86; Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Def'a 3, Sene 1265 ve Def'a 22, Sene 1284 arasındaki tüm salnameler.

atanmış valiler yerine, kendilerine Osmanlı unvanları verilmiş Kürt beyleri tarafından yarı özerk olarak yönetilmişlerdir. Fakat bu durum merkezî otoritenin gücü ile doğru orantılı olarak değişmekteydi.

Merkezi yapı daha önce Kürt beylerine verdikleri ayrıcalıkları 17. yüzyılda bölgeyi doğrudan kendi yönetimi altına alarak doğrudan merkezî denetimi altına almıştır. Ne var ki merkezî yönetimin 18.ve 19.yüzyıl boyunca zayıflaması üzerine Doğu vilayetlerinde ki Kürt beyleri tekrar özerk konuma geldiler. Osmanlı'nın yaptığı reformlarla Batılı devletleri örnek alarak merkezîyetçi bir politika izlendi. İlk iş olarak devletin önündeki en büyük engel olarak gördüğü yarı özerk ayanları kaldırmakla işe başladı. Bunu Anadolu ve Balkanlarda büyük ölçüde başardı. Fakat merkezîyetçilik politikasının Doğu vilayetlerinde uygulamaya geçildiğinde büyük bir direnişle karşılaştı. Sahip oldukları gücü ve nüfuzu kaybetmekten korkan Kürt Beyleri devlete karşı isyana giriştiler. Uzun süre devleti meşgul eden bu isyanlar doğuya atanan valiler tarafından bastırılmış ve merkezi otorite sağlanmıştır.

Sadece Osmanlı İmparatorluğu döneminde değil, tarihi dönemler içerisinde önemli bir bölge olan Kürdistan bu önemini Osmanlı İmparatorluğu zamanında da korumuştur. Tarihin değişik dönemlerinde bütün Doğu ve Güney Doğu Anadolu'yu sınırları içerisinde bulunduran Kürdistan bölgesi Doğu'ya (özellikle İran'a) yapılan seferlerin merkez üssü olmuştur. Yapılan yeni fetihlere paralel olarak, yeni eyaletlerin oluşturulması, bu eyaletin önemini bir miktar azaltmıştır. Buna rağmen Kürdistan Eyaleti'nin sınırları içerisinde yer alan yerler uzun bir süre Osmanlı'nın bir nevi, ikinci merkezi olmuş, ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamıştır. XIX. yüzyılda Kürdistan Eyaletinin idari yapısı belirlenirken, bu eyaletin söz konusu yüzyılda ve önceki yüzyıllardaki kaynaklarda sınırları tespit edilmeye çalışılmış, yirmi bir yıllık Kürdistan eyaletinde valilik görevinde bulunan paşaların adları belirlenmiştir. Sonuç olarak XIX. Yüzyıl Osmanlı idari yapısının aydınlanmasına kaynak teşkil edebilecek bazı bilgiler ortaya konulmasının yanı sıra, Kürdistan Eyaletinin idari taksimat içerisinde önemli bir yere sahip olduğu da ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Defterleri, Varidat Muhasebesi Defterleri, Cizye Defterleri Katalogu(ML. VRD. CMH), 375; Başbakanlık Osmanlı Arşivi.,Mühimme Kalemî Evrakı, Dosya No:13 Gömlek No:24.

BOA. FON KODU: A.AMD D.NO:6 NO:9.

B.O.A. MKT. UM. Dosya No: 254 Gömlek No:50.

B.O.A. MKT. MVL. 35/25

Şer'îye Sicilleri

MŞS 217, 26 Safer 1267/26 Aralık 1850.

MŞS 217, 17 Ra 1263/5 Mart 1847 tarihli belge.

MŞS 217, 15 R 1264/21 Mart 1848 tarihli belge.

MŞS 235, 25 B 1276/17 Şubat 1860.

MŞS 217, Evail-i Ramazan 1267/30 Haziran-9 Temmuz 1851.

MŞS 217, 7 R 1264/13 Mart 1848.

MŞS 235, 3 S 1276/1 Eylül 1859.

MŞS 217, 29 CA 1265/22 Mayıs 1849.

MŞS 235, s. 37, 27 Şevvâl 1275 (30 Mayıs 1859);. MŞS 235, s. 57–58, 15 Zilkade 1275 (16 Haziran 1859); MŞS 235, s. 12, 5 Şaban 1275 (10 Mart 1859); MŞS 235, s. 8, 17 Receb 1275 (20 Şubat 1859); MŞS 235, s. 8, 17 Receb 1275 (20 Şubat 1859) tarihli belgeler.

Salnâmeler

Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Def'a 3, Sene 1265 ve Def'a 22, Sene 1284 arasındaki tüm salnameler.

Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Def'a 10, Sene 1272 ve Def'a 21, Sene 1282 arasındaki tüm salnameler.

Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Def'a 7, Sene 1269, s. 85.

Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Def'a 1, Sene 1263; Def'a 2, Sene 1264 ve Def'a 3, Sene 1265.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

ALAGÖZ, Mehmet, OldHabitsDie Hard A ReactionToThe Application Of Tanzimat: Bedirhan Bey'sRevolt, MA Thesis, Boğaziçi University, İstanbul 2003.

BOİS, Thomas, "Kürtler ve Yurtları: Kürdistan", Kürtler ve Kürdistan, Doz Yayınları, İstanbul 2004

BRUNIESSEN, Martin Van, Ağa, Şeyh Devlet, (Çev. BanuYakut), İletişim Yayınları İstanbul 2006.

ÇADIRCI, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kenter'inin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK, Ankara 1997

ÇELEBİ, Evliya, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Çev: Zuhuri Danışman,C.6. Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1997

EPIÖZDEMİR, Şekip, 1514 Amasya Anlaşması, Kürt-Osmanlı İttifakı ve Mevlana İdris-i Bitlisi, Peri Yayınları, İstanbul 2005.

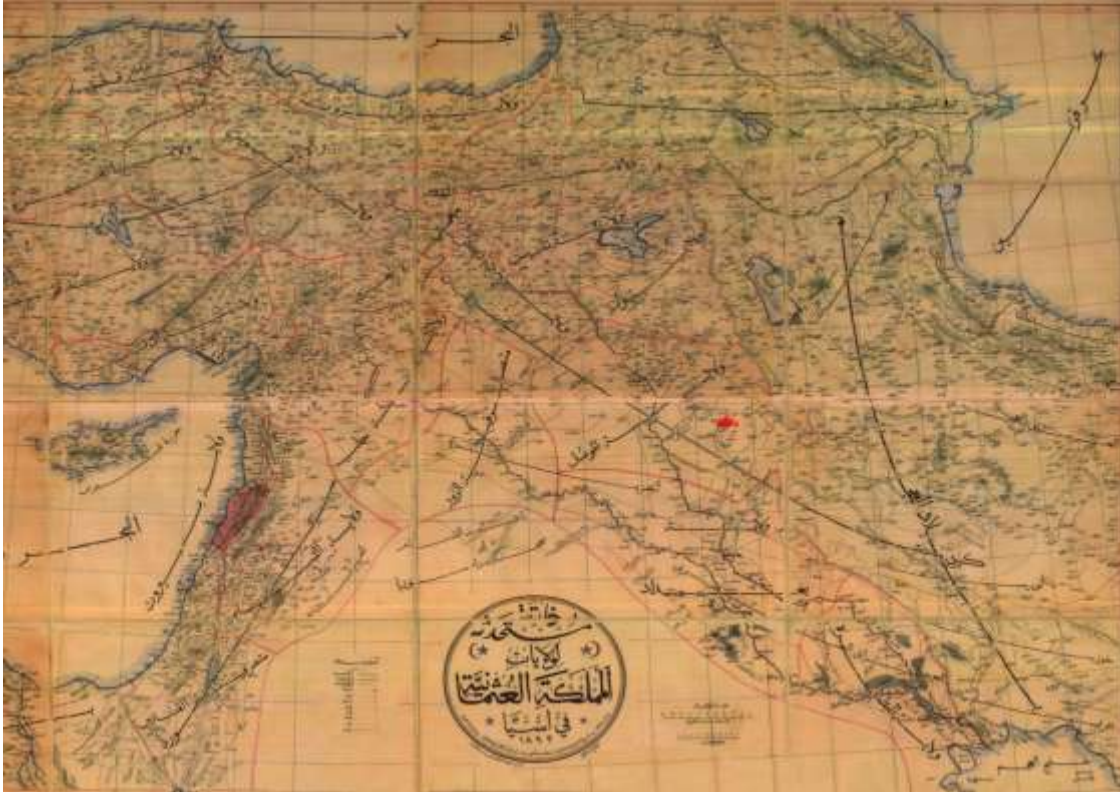
HAKAN, Sinan, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867), Doz Yayıncılık, İstanbul, 2.baskı, 2011.

GÜL, Muammer, "Tarihi ve Coğrafi Bakış Açısından Kürdistan kavramının Ortadoğu'daki Yeri (Ortaçağlardan Osmanlı Hâkimiyetine kadar), Birinci Ortadoğu Semineri (Kavramlar, kaynaklar ve Metodoloji), Elazığ, 29-31 Mayıs 2003, Fırat Üniversitesi, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:5, Elazığ 2004, s. 87-97.

- GENCER, Fatih, Merkezîleşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:30, Sayı: 49, 2011, s.76-96.
- _____, “Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Musa Çadircı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, 2010.
- KUTLAY, Naci, Kürt Kimliğinin Oluşumu, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.
- Kürdoloji Çalışma Grubu, Osmanlı Kürdistanı, İstanbul, 2011.
- NİKİTİN, Bazil, Kürtler, Çev: H. Demirhan-C.Süreyya, Deng Yayınları, İstanbul 1991.
- ÖZCOŞAR, İbrahim, Merkezîleşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2009.
- ÖZOĞLU, Hakan, Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği, (Çev. Nilay Özok- Azan Zana Gündoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.
- SEVGİN, Nazmi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarih, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1982.
- _____, “Kürtler IV”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 8, Mayıs 1968, s.47-52.
- _____, “Kürtler V”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 9, Haziran 1968, s.70-76.
- _____, “Kürtler VI”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 10, Temmuz 1968, s.64-71.
- SAMİ, Şemseddin, Kamus-i Türkî, İkdam Matbaası, Dersaadet, 1317, s. 1157
- _____, Kamûsu'l-A'lâm, Mihran Matbaası, İstanbul, 1889-1898,
- SUAVİ, Aydın, Kudret Emiroğlu; Oktay Özel ve Süha Ünsal; Mardin Cemaat Aşiret Devlet, Toplumsal ve Ekonomik, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Şerefhan, Şerefname Kürt Tarihi, (Çev. M. Emin Bozarıslan), Hasat Yayınları, İstanbul 1990.
- YILDIZ, Hatip, Bedirhan Bey Vak’ası (1842-1848), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000.
- YILMAZÇELİK, İbrahim, “XVIII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin idari Yapısı ve İdari Teşkilatlanması”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 18 Sayı: 29, s.218-232
- _____, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, Elazığ 1999.
- _____, XIX. Yüzyılın İkinci Yarsında Diyarbakır, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

EKLER:

Osmanlı Haritasında Kürdistan Vilayeti

47

Kürdistan Madalyası

و سوزیجی و شیروان و براد پوست و کردی موژوری
 ژیری مع نواحی آزگوش و شرفان و در شیبی و شمنکان
 و تباری عمادیم مع نواحی سینه و نیلی و پیکاره و دکلان
 و عشیرت نیروه و عشیرت بروار و ژیری مع بروار ژیری
 داویدیم مع نواحی الموس و کله موس و آرزو شیخو و شیلان
 و گلگون و عشیرت دوسکی

قضاء
 عدد

ایالت کردستان

لواء مازدین

مازدین مع قوچحصار زاخو جزیره عمیرت مع نواحی
 نصیبین مع نواحی عالیات و بقری و آژناوز و عشیرت طو
 حاجی بهرام مع نواحی صاوز سوزکی عمرکان خلیل بکلی
 عیسی بکلی چلاغ خمسه بو هطان مزیات

لواء سعرد

سعرد نام دیگر این سعرد رضوان غرزان مع حصین کیف
 شیروان گوزدیلان دیزگول آروچ صاسون
 خزان زیلان برواری اسبایرن قره کچی ناحیه
 آق کیسی ناحیه رشنگان

لواء دیار بکر

دیار بکر نام دیگر آمد مع نواحی شرق و غرب یگی ترکان
 محل متنان دیرک دشتکور بهرامکی بشیری مع نواحی